

ՕՐԱԳԻՐ ԶՄԻՒՌՆԻՒՄ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ

ԵՕՐՆԵՒՏԱՍՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ԶՄԻՒՌՆԻՒՄ ՈՒՐԲԱԾ 28 ՅՈՒՆԻՍԻ 1857

ԹԻՒ 548

ԶՄԻՒՌՆԻՒՄ, 28 ՅՈՒՆԻՍԻ

Նիգղիոյ իշխանութեան ներքեւ եղած Նիգղիոս տանի մէջ, տեղացի կանանաւոր զօրաց մէկ մասին անհնազանդութիւնը և տառապանքները, որ ժամանակէ մը ի վեր կրշարունակուի, մտաւորանքութեան և անհանգստութեան պատճառ եղած է Սեօնի իշխանիւնը քաղաքական երևելի անձանց։ Նիգղիոսը իր պաշտօնը մէկ գունդէ իրենց անգղիացի պաշտօնատարաց գիմարդրութիւն ընկելով, նոյն զօրագունները լուծուեցաւ, և զինուորները իրենց հայրենիքը յուղարկուեցան։ Սօսերս կալիփօսյէն հասած լուրերը կը ծանուցանէին թէ ուրիշ նոր զօրագունի մը միջև ևս ապստամբութիւն պատահեց, և կըսուի թէ այս անգամ գլխաւոր յանցաւորները պատերազմական տեսանի մը միջոցաւ պիտի դատուին, կամ իրենց հայրենիքը պիտի յուղարկուին, և առանց այս զօրագունները լուծուելու։

Նիգղիոստանի լրագրութիւնները զանազան պատճառներ կուտան այս զինուորական ապստամբութեանը, ոմանք կըսեն թէ զինուորացի փորձքը քիչ բըլաւուն համար է, ուրիշները կը հաստատեն թէ կրօնամարտներէ գրգռեալ են Նիգղիները, ըստորում կրօնական որ բողոքական պաշտօնէից քարոզութիւնները իրենց կրօնին վնաս հասցնեն։ Օհարգ և իցէ մեծ գգուելով թեան արժանի է այս գործը, որ կընայ, կըսեն ոմանք, ծանր հեռանալովներ ունենալ Նիգղիոյ տիրապետութեան համար ինչպէս տան, ուր Սեօնի իշխանիւնը զօրաց բանակին մեծագոյն մասը Նիգղիացիներէ բաղկացեալ է։ Սակայն պէտք է գիտնալ թէ ժամանակ առժամանակ այսպիսի դժգոհութեան և զինուորական անկարգութեանց գէպերը պատահած են Նիգղիացի զօրաց մէջ, բայց անգղիական իշխանութիւնը իւր խոհմէ և գործունեայ ընթացքովը և իւր հզօր միջոցներովը միշտ կարող եղեր է

նոյն անկարգութեանց և անհնազանդութեան առաջը առնելու։ Սուտի տարակոյս չկայ, թէ այս անգամ ևս զինուորական բարեկարգութիւնը չուտով պիտի հաստատուի և հասարակութեան մէկ մասին չափազանց վտար ի դերը պիտի ելլէ։

Նիգղիոստանէն կը գրեն թէ Նիգղիոյ ընդհանուր կուտակը, իւր խորհրդանոցին հաւանութեամբ, ապրիլի 18-30ին վճարեց որ Պիւժոյ-Վիկի վեհապետին երկիրները Նիգղիական Հնդկաստանի տէրութեանը հետ միաւորուին։

Պիւժոյ-Վիկի իշխանը Հիւսու-Վալի տէրութեան վեհապետն էր, որ Վարդի 1-13ին մեռաւ առանց զաւակ և առանց ծանուցեալ յաջորդներ ձգելու։ Հետեւեալ Վրեկեան Նիգղիոստանի ընկերութիւնը, յանուն Նիգղիոյ թագուհւոյն, փորձեց յիշեալ իշխանին բարեկիւր և հարուստ երկիրներուն, որոց աշխարհագրական դիրքն ևս քաղաքական մեծ ծանրակշիւթիւն ունին, քանզի կը տարածուին Պարսից սահմանադրութենէն մինչև Հիւսուս գետը, որ Նիգղիոստանի հիւսիսային կողմը և Պատաշանի հարաւային կողմը կիսիայ։

Չիտտանէն հասած վերջին լուրերը մայիսի 9էն են և նոր փոփոխութիւն մը չեն ծանուցաներ Նիգղիացւոյ և Չիտացւոյ մէջ եղած կռուոյն վրայ։ Վանդոնի մէջ խեղճութիւնը կը շարունակուի ըստ ամենայն մասին, և ներքին կողմէն ապստամբ Չիտացիները օրըստօրէ կը մտնան քաղաքին, ուսկից մէկ օրուան ճանապարհաւ միայն հեռու են այժմ։

Յայտնի է որ Փարիզի Նիգղիոյ գետան լարտ Քոլիլին և Պարսից արտաքար կարգի գետան Յէրուբ-Սոսին միջնորդութեամբ յիշեալ մայրաքաղաքին մէջ խաղաղութեան դաշնագրութիւնը կարգադրեցաւ և հաշտութիւն եղաւ ի մէջ Նիգղիոյ և Պարսից տէրութեան։

Հաշտութեան և խաղաղութեան դաշնագրութեան շատ հակառակ, սակայն քու արդարաւորով մտածութեանը, եռանդուն ազգասիրութեանը, և այսքան ժամանակ իմ քաջածնութեան վրայ ցուցած կարեկցութեանը սիրոյն համար պարտական էի չէ չըսել քեզի, և ահա մը չափ որ կըցայ՝ կատարեցի խնդիրը, այնպէս որ թէ պարտականութիւնս վճարեմ թէ բնական զգածմանցս գէտ չգործեմ։

Ինչուէն ուրեմն սիրով այս փորձի կըսեմ, որ, ոչ իբր գունդեղ նկարագիր կամ պատկեր մանրանկար, այլ իբրեւ հարեանցի բայց ճիշդ Ուրուսթի, և եթէ քեզ և ինձ սիրելի լեզուներու խրատ և օգուտ մը կ'ըլլէ՝ ատոր ընթացքներէն, ինչպէս որ կը յուսամ, դու և ալ արժանապէս միմիջարեւ և ուրախացիր։

Ի Փարիզ, 5 Մայիս 1857։

Եղբայր քո

ԳԱՐԻԲԵԼ ԿԱՅԱՆՈՎԱՍԻ

†

Վշտորհիւ երեսը մը չափ բարի, սուրբ, օգտակար, գեղեցիկ և գովելի բան որ կայ՝ եթէ չխաբենային մարդիկ չարի գործածելը, իրաւունքն այս թշուառ աշխարհս երջանկաւէտ դրախտ մը կը դառնար։ Բայց Վստուած իր անքննելի դատարանովն ու նախախնամութեամբ պատշաճ չէ տեսնէր այսպիսի սահման մը դնել մարդու կամքին ազատութեանը, այլ թող տուեր է որ մարդիկ եթէ ուզեն՝ զբարին անգամ չարի դարձնեն, և ի չարեաց բարիք հանելը իր անհուն

Վստուածութեան դաշնագրութեան հետ ուրիշ պայմանագրութիւն մըն ալ եղած է իմ սին արարողութեանց ոմանց, որ ի գործ պիտի դրուին Նիգղիոյ գետանը թէհրան երթալու առթիւ և բարեկամական յարաբերութիւնը նորոգուելու ժամանակը։

Հաւատիկ այս պայմանագրութիւն, որ ծանր ուշադրութեան արժանի է։

«Ստորագրեալքն, Նիգղիոյ իշխատար իշխանութիւն ունեցող արտաքար կարգի գետանը՝ Վաղղիացւոյ կայսեր մօտ, և Պարսից Շահին իշխատար իշխանութիւն ունեցող արտաքար կարգի գետանը՝ նմանապէս յիշեալ կայսեր մօտ, իրենց կառավարութիւններէն հարեալոր իշխանութիւնը ստացած ըլլալով, առաջապիսիս կը դաշնակցին որ հետագայ արարողութիւնները ի գործ պիտի դրուին մօտ վերահաստատութեան գետանական և բարեկամական յարաբերութեանց ի մէջ Սեօնի իշխանիւնը և Պարսից արքունեաց։ Վստուածագրութիւնը մի և նոյն զօրութիւնը և միևնոյն արժէքը պիտի ունենայ, օրպէս թէ դրուած ըլլար հաշտութեան դաշնագրութեանը մէջ, որ այսօր եղաւ ստորագրելու մէջ։

«Ստորագրեալքն, յանուն Շահին, նման մը պիտի գրէ միտոր Սիւրբէյին, որուն մէջ իւր ցուած և իւր ստաշաւը պիտի յայտնէ Նիգղիոյ վեհապետ թագուհւոյն գետանական պատուոյն գէտ զրուցած և տարածած թշնամիք բարուրանացը համար։ Պիտի ըսէ անոր, թէ յետո կը կոչէ Նոյն մերի 19ին գրած իւր նամակը և արտաքար գործող պաշտօնէին՝ նոյն ամսոյն 26ին գրած երկու նամակները (որոցմէ մէկը կը պարունակէ Շահին մէկ պատասխանը ի մասին բարուրանաց եղելու ընդգէտ միտոր Սիւրբէյին) և պիտի յայտնէ նաեւ թէ ետքէն գրուած ուրիշ որեւիցէ նամակ մը՝ ըստ ստորագրու նամակին որուն օրէն նակը փարը դրուած է։ Շահը չէ յուղարկած

ողորմութեան ու ամենակարող զօրութեանը պահեր է։ Սուտի անմիտելի ճշմարտութիւն մըն է փիլիսոփայից մէկուն ըսածը թէ «Վշտար» «հիւ մէջ գտնուած աղէկութիւնները թերեւս կարելի ըլլայ համբել, բայց այն աղէկութիւնն «ներուն ի չարն գործածուիլը գիր անցունելու» «համար բոլոր աշխարհիս թուղթը չաւար»։

Չիք ուղեր որ այս ճշմարտութեան յայտնի ապացոյց ըլլար մեղի նաեւ այն պատկառելի Սիւրբանութիւնը՝ որոյ անգամ եղած ենք գրել թէ երեսուն տարի, անոր օգուտն ու ընթացքին աղէկութիւնները անձամբ վայելելը ենք, և ալ նոր լաւութեանն ու յառաջադիմութեանն գէտ մի տկարութեան ընկածին չափ աշխատուելու Չիք ուղեր կըսեմ ցուցնել չգիտողներուն թէ Սիւրբանութեան միաբանութեան օրէն ու ընթացքն ալ, որ իր հիմնադրին մտացը մէջ գտնուելէն, ինչպէս քիչ առնեն արուեստան ու թուրքաց, և հետզհետէ այնչափ խտրութեան իրենց սկզբնական նպատակէն որ ազգիս Հայոց օգտին համար հիմնուած միաբանութիւնը վնասակար ըլլին անոր։

Չիք ուղեր այս բաներու նկարագրելու ելլել իբրեւ սոսկական անձ. փաստի մեղի համար հիմնական օրէնք եղած է մտածել թէ բարին ու չարը զանազանեւ ուղղին ու կըցողին համար անհրաժեշտ պարտք է խտրել ի չարէն և առնել զբարին, ինչպէս զխաղաղութիւն և երթալ գէտ նորա, և թէ մասնաւորէն ընդհանուրին պէտք չէ հետեանք հանել, ալ մեղ-

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՈՒՐՈՒԱԳԻՒԹ

ՈՐԴՈՆԵՒՄ ԵՒ ԲՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՄԻՒԹԱՐԵԱՆ ՄԻԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆ ՎԵՆԵՏԿՈՅ

ՓԵՐԻՕ

Ի Գրանդի Ն. Արման, 1857։

Փորձադիր գրքոյ մըն է, 160 երեսէ բաղկացեալ, որուն հեղինակն է գերապատիւ տէր Վարդի Նիգղիոսի գիտնական և մեծանուն վարդապետը, որ ըստ ինչոյ իւր հարազատին, հաշտութեան դաշնակար և ծովանկար պատկերահան մեծարդոյ Յօհանէս աղային Նիգղիոսի յանձնառու եղած է շարադրել զայն և ի լայն ընծայել ի Փարիզ, ինչպէս կը տեսնուի հետեւեալ նամանակէն և յառաջաբանէն, որ յիշեալ ազգագուտ գրքուկին սկիզբը դրուած են։

Նիգղիոս հարապ իմ Յօհանէս,

Սիւրբեւ դու աստուածապարգեւ չքնաղ հանձարով ու հրաշալի վրձնովք բնութեան հոյակապ տեսարանները կը նկարէիր, և ևս ալ նոյն ճգնարտութեանն ու գեղեցկութեանը վրայ զմայլած կընայէի, ինչպէս ինձմէ որ ես ալ բարոյական պատկեր մը նկարագրեմ, այսինքն ի գիր անցնեմ Սիւրբանութեան միաբանութեան հոգին ու սկզբունքները, որոնցմէ բաժնուած ըլլալուս այնչափ ուրախ էի։ 20 տարուան փափաքը վերջապէս կատարուած տեսնելով վրաս ինչպիսիք գեղարքն էր, եղբայր, և իմ անյի-

անոնցմէ իւրաքանչիւրէն, զատ զատ հաշուելով:

«Այս գերակայութեան պատճառները բացառապէս են ամենուն, ուստի աւելորդ կը համարուի նորէն այստեղ յիշելը: Բանդի երբոր ազգային լինելով միայնակ թագաւորութեան արհեստակերտումները ունի, երբոր այնչափ առատութեամբ հանքային հարստութիւններ և գրամագլուխներ, այսինքն պատրաստ գրամ ունի, երբոր այնքան բազմաթիւ նաւերու տէր է, և մանաւանդ երբոր ազգային աշխատանքները իրեն, գործունէութիւն, գործառնութեանց հանձնարումն և գաղթականութիւն ընելու ոգին ճեղք բերած է, այն ազգը տարակոյտ չկայ որ միշտ և ամեն տեղ զօրաւորագոյնը կրնայ միւս ազգերէն: Երբոր այսչափ շնորհքներով և կատարելութիւններով վարձատրեալ չեն Վերին Վախտիանութեանէն: Աւստի չեմք զարմանար այս բարեբաղդութեանը վրայ և ժանաւոր աւանդին նախանձ մը չեմք զգար ընդդէմ այս արժանաւոր յաջողութեանը»:

—Թիւրքաւոր ծովային առևտրական գործող հաշուոյն բովանդակութիւնը՝ ընթացք 1856 ա. մին, հասած է 230 միլիոն ֆրանկի: Դառն միւս ծառքներուն գումարը իբր 121 միլիոն է և եւրոպականները 109 միլիոնէն քիչ մը աւելի է:

Համարեն մտած վաճառքներուն գումարը հասած է 32½ միլիոնի, իսկ եւրոպականները 34½ միլիոնի: Թիւրքաւոր վաճառականութեան ամենէն մեծ աղբիւրը Թուրքաստանն էր, ուր 22 միլիոնի արժողութեամբ վաճառք յուղարկուած է, և անկէց 9½ միլիոնի միայն ապրանք ընդունուած է: Ինչ հակառակն ինչպէս 23 միլիոնի արժողութեամբ վաճառք խրկած է ի Թիւրքաստ, և անկէ 5 միլիոնի միայն ապրանք ընդունած է: Վաճառքներութիւնը և վաճառահանութիւնը Յոնիական կղզեաց, Յունաստանի և Բոսնիական նահանգաց համար՝ բաց ի չուով մէն, գրեթէ հաւասարակշիւ կուգան: Վտլանդեան Սկիւնդնաւի անդին գտնուած նաւահանգիստները 16 միլիոնի վաճառք խրկած են ի Թիւրքաստ: Իսկ Թիւրքաստէն միայն 1 միլիոնի վաճառք գտցած է չիլէալ նաւահանգիստները:

Պրուսիոյ ինքնիշխան Պրուսիոյ լրագիրը հետեւեալ կերպիւ կը ծանուցանէ օսմանեան կառավարութեան հրաւերը, զոր ըրաւ Կոստանդնուպոլսոյ Պէլլիքայի գեղականին որ Թուրքաստանէն ելլէ, յուղարկելով անոր իւր անցագիրները:

«Իրէն քանի մը անգամ խօսք եղաւ, լրա-

նէրն: Եւստիոյ, Վիլհելմի, Զառմայ և Լյուսաւաղմայ, միայն ժողովքի մէջ նախագահ ըլլալու արտօնութիւն կը ծանուցանէ անոր, որ արտաքին և քաղաքական պատիւ մըն է: Ըստորոք մայրօրուան օրս ալ Յունաց պատրիարքը Հայոց պատրիարքէն վեր նստելով պաշտօնական տեղ մը գտնուած ատենին, ամենեւին Հայոց եկեղեցւոյն վրայ իշխանութիւն մը ունենալ չոտնէր: Եւստիոյ Կրիստոսի ալ «Լաւին ամենայն եպիսկոպոսապետաց ըսելը՝ նոյն մտքով պէտք է իմանամք, այսինքն միայն ժողովքի մէջ նախաթու բազմելու առաջնութիւնը: Այս ճշմարտութիւնն լրա ճանաչած են նաև Մասեաց Երանուոյ արժանապատիւ խմբագրողը:»

Ինչու կը ծանուոր, որ Սիկիւնի Բաճեթ Թագաւորին խնդրանքը գրած է պատրիարքական Վերին Վախտիանութեանը, Զառմայու եկեղեցւոյ իշխանութիւնը միայն Լյուսաւաղմայ մէջ կամուրջ ըսելով: «Ինքն (Սիւրոս առաքեալ) գնաց ի Հռոմ, որ էր Թագաւոր ամենայն քաղաքաց և նախաթու քան զամենայն եկեղեցիս Լյուսաւաղմայ ուր որպէս ասին ամանք՝ եղիտ զՍիւս ի Վոլոսէ հաստատեալ և ընկալաւ դնա»:

«Ինչ մը ետք կըսէ: «Այսպէս զիւղման արևելից և արևմտից աշխարհացն, զՍիւս և զԼյուսաւաղմայ ինքն և այլ առաքեալքն ամենայն աշխարհօք և գաւառօք որ ի նոսա աշակերտեալ եպիսկոպոս յիւրաքանչիւրսն կարգեցին: Աւելի տեղ գործեալ չորս գլխաւոր Վերին Վախտիանութեան ըլլա-

գրաց մէջ, ի մասին զԺողովութեանց որ ծագած էին ի մէջ օսմանեան կառավարութեան և մօտիկ Պրուսիոյ տը Բէլլիքայու գեղականին Պէլլիքայի որ ի Կոստանդնուպոլսոյ: Այս գաւառութիւնները՝ որ ժամանակէ մը ի վեր կը տեսնուին իրօք տեղի ունեցան, և Սիկիւնի Պէլլիքայու նախկին լրագրութիւնը անգամ քիչ մը տեղեկութիւններ տուաւ հասարակութեանը այս գործոյն վրայ: Յիշեալ գաւառութիւնները այժմ վախճան մը ունեցան, ըստորոք՝ Բարձրագոյն Դուռը որոշեց մօտիկ Պրուսիոյն անցագիրները յուղարկելու իրեն:

«Ի վերայ այս ամենայնի, կը պարտաւորուի յաւելցնել թէ այս ընթացքը, նմանապէս տարածաշրջանութիւնը որ պատճառ տուաւ անոր, այնպիսի սկիզբ և կերպարանք մը ունին որ բոլորովին անձնական են մեր գեղականին: Բարձրագոյն Դուռը, որ կը կարծէ թէ Պէլլիքայի գործակալին դէմ գանդատելու պատճառներ ունի (որոց շատ կամ քիչ օրինակներով թեմեր վրայք գաղտնաբերութեան տեղեկութիւններ չունինք այժմ) Բարձրագոյն Դուռը, կըսեմք, իւր այս ընթացքով, ուղեց մօտիկ Պրուսիոյն հետ ունեցած իւր յարաբերութիւնները միայն զաղբիւրքէն, առանց ամենին նուազեցնելու զբարեկամական պատուական կապակցութիւնները զորս մինչև ցայսօր ունեցած և կը ցանկալ միշտ ունենալ Պէլլիքայի կառավարութեանը հետ, թէ Կոստանդնուպոլսոյ Պէլլիքայի գեղականի միջոցաւ և թէ օսմանեան գեղականատան միջոցաւ որ ի Պրուսիոյն:

«Սիկիւնի Պրուսիոյն հրաման ընկալաւ մեր կառավարութեանը (Թէքէր երթալու, ուր տեղի գեղականութեան պաշտօնն ալ իւր վրայ է: Կոստանդնուպոլսոյ Պէլլիքայի գեղականատան գործերը առայժմ մօտիկ Թիւրքաստի յանձնուեցաւ որ նոյն պաշտօնատան քարտուղար է»:

Դուռնալ քը Թիւրքաստի մէջ կը կարգուի:

«Չինաստանի գէմարշաւներն համար՝ ինչպէս իւր ամեն ճգնաժամ և իւր անբաւ զօրութիւնը ի գործ կը դնէ, և ասիկա ուրախացի է մեզի համար: քանզի Լյուսաւաղմայի ալեքէր էր կանուլ կամ ուշ Չինաց կայսերութեան դռները զարնել, այնպէս զի թէ կամաւ և թէ բռնութեամբ բացուին իրեն առջիւ: Ինչպէս պատմութեանց մէջ կան յիշատակաց արժանի որոշ ժամանակներ, որոնց մէջ անոնց բաղդն ու վիճակը բոլորովին մեծ փոփոխութիւններ

ը պայցուցանելէն ետքը, Հռոմէյու աթոռին աւելի պատիւ կուտայ քաղաքին հնութեանը և թագաւորանիստ ըլլալուն համար, ու կըսէ. տեսաք զՎիլհելմի և զՍիկիւնի համապատիւս, այլ պատուականագոյն և առաջին քան զսոսա Հռոմ: զի ունի զթագաւորն գոլ ամենայն քաղաքաց ըստ միահեծան տէրութեան իւրոյ, որ յԱգոստոս սկսեալ, և ոչ որպէս Վախտիան կարծեն վասն սրբոյն Պետրոսի, զի թէ այսպէս է, ապա Սիկիւնի է ևս պատուականագոյն զի նախ և առաջին անգ արար եպիսկոպոս սուրբն Պետրոս և կացոյց զԼյուսաւաղմայ փոխանակ իւր...: Եւստի թէ ոչ կըսէ, պարտ է նախապատուել զԼյուսաւաղմայ, զի մեծն և քահանայապետն ամենեցուն Ստուաճն է տէրն մեր Յիսուսն ի նախ քահանայապետեաց և փոխանակ նորա եկաց Յակոբոս, ոչ վասնզի ի Հռոմ զԼիւսիւսը խաչեցաւ սուրբն Պետրոս և թաղեցաւ, և ոչ վասն այսորիկ տուաւ երկրոյ թիւնն Հռոմայ քան այլ երկրոյ աթոռոց, այլ զի թագաւորութիւնն յաւուրս յայնսիկ մեծ էր ի նմա, և անգ էր ընծայութեան ամենայն աշխարհ»:

Եւստի յիշեալ հեղինակին այս խօսքերը չորս խնդիր կը լրանան, 1. թէ Հռոմայու պատմութիւնը Լյուսաւաղմայ եկեղեցեաց գլուխ է, 2. հաւաստաւորութիւն միւս աթոռոց և պատրիարքաց: 3. թէ միւս մետառան առաքեալք ալ համապատիւ Պետրոսի իրենք ալ աշակերտներ հաստատեցին և փոխանորդներ կարգեցին ամեն մէկ գաւառին մէջ ուր տեղ քարոզեցին և վկայեցին: 4. Հռոմայու եկեղեցւոյ առաջին և նախապատիւ կոչուելը հոգեւոր իշխանութեան կողմէն է, այլ

ստացան: Մենք ալ արդէն եկած հասած կը համարուի Չինացի ժողովրդեան կերպարանաւոր ըլլալուն սահմանեալ ժամը: Եւստիոյ և Վախտիանի տակաւին չորոցեցին իրենց վերջին խօսքը թէ ինչ աստիճան՝ զինուորական կերպիւ, մասնակցեցաւ պատերազմին, զոր ինչպէս զիստի ընեն Չինացւոց հետ: Սակայն Վախտիան և Վերին Վախտիան գործակցութիւնը արդէն ճեղք բերած է ինչպէս: Լյուսաւաղմայ պատճառաւ միտքով Սիկիւնի Վախտիան հետ, որպէսզի եթէ հնար է՝ քաղաքութեամբ, իսկ ի պահանջել հարկին, Բէլլիքայի արքունեաց երկրապաշտանաւոր ճեղք ձգեն այնպիսի թոյլտուութիւններ որ բոլոր ազգաց Չինաստանի հետ ըրած առևտրոյն կարօտութիւնները և պահանջները լեցնեն և ապահովութիւնը հաստատուն պահեն:

«Վաղղիսցի և Վերին Վախտիան պատգամաւորները մեծապաշտ նաւերու մէջ ստեղծած են, որպէս զի կարող ըլլան յաղթահարել զմանտարիները այսինքն նախարարները եթէ հնարեալ ըլլան իրենց առաջարկուած օրինակներ ու չափաւորեալ պահանջները, կամ եթէ չուզեն ընդունիլ իրենց առաջարկելի գաղաղութիւնները: Ինչպէս կարելի է այս մեծ գործոյն վրայ անձկանալ հոգ չտանել: Վերին Վախտիան օրս բոլոր քաղաքացեալ անձանց մտադրութեանը ասիւ աւելի արժանի բան կայ: Ինչպէս մեծ աւարտեղ բացուած է անոնց խորհրդածութեանց առջիւ: Եւստիոյ տեղն է ըսելու՝ փոքր շոգեւորութեամբ, երկրապաշտները և Վախտիան պարանոց բանալու խորհրդոց, որով կամաց կամաց Չինաստանի կը մերձենան: Բանդի կանոնաւոր յարաբերութեանց հաստատուելը, որոնք այսօրուան օրս շատ գիւրդին են Եւրոպային աւանդելու ծայրը գտնուող ժողովրդոց հետ, ինչպէս մեծ շարժում պիտի պատճառեն գետական և ծովային վաճառականութեան: Եւստիոյ միջոցին հիւսիսային մեծ Սկիւնիոս և իր անբաւ կղզիները, որ ճշմարտապէս նոր աշխարհներ են, մեծապէս պիտի օգտին այս ընդհանուր շարժումէն: Իրենց ծովային քաղաքները ինչպէս շատ երթեկցութիւն պիտի ըլլայ: և այն գեղեցիկ սահմանները հետզհետէ մասնակցեցաւ պիտի ըլլան քաղաքակրթութեան յառաջագիւղ ընթացիցն ու բարեացը: Հասնելու էր մեզ՝ որ կարող ըլլայինք բանալ այս տեղս, իրենց համար պահուած ապագային ցու-

կայսերանիստ քաղաք ըլլալուն համար: Եւստիոյ թէ՛ Եթէ եկեղեցական աթոռոց մէջ առաջնութիւն և գլխաւորութիւն հաստատուել հարկ կայ նէ, այս իրաւունքը Լյուսաւաղմայ սուրբ Յակոբոս տեառներէն արժուոյն է, զոր Բիլլիքը սահմանեց, և ճեղքաբեց զՍիկիւնի առաքեալ և այս աթոռը Հայոց ազգին սեփական ըլլալով, և Հայոց Լյուսաւաղմայ Վախտիանները նոյն աթոռոյն օրինակով ժողովրդը ըլլալով, 3. օրինակ լյուսաւաղմայ Վախտիանաց կըսեփականի գեղապահութեան և գլխաւորութեան իրաւունքը:

Այս անժխտելի ճշմարտութիւնը մէջ բերելէն ետքը՝ դառնանք մեր խօսքին: Ինչպէս ամաթութեանը մասին Վախտիան գլխաւորութեան վրայ խօսելով, Հայոց եկեղեցւոյն վրայ ի սկզբանէ կամ յետոյ որ եկեղեցւոյ մէջ իշխանութիւն մը ունենալը չիլանալով հաստատուն վկայութեամբ ցուցնել, ճարտարութեամբ մը խօսքը որոշեցնելով Հայոց և Հռոմայու եկեղեցեաց մէջ անտարբերութիւնը և փոխադարձ սէրը մէջ բերելով, միայն Հայոց եկեղեցւոյ հարց որչափ մեծ տարանք ունենալին կը խօսին առաջանալապէս Հռոմայ, որով կողմնակի ոճիւ մը հաստատուել կուզեն, թէ ամեն ժամանակ հընդանդ և հաւատարիմ կ'ըլլան են Հռոմայու աթոռին, և միայն անոր գերագոյն իշխանութիւնէն կը խնդրեն եղեր, որ կամ իրենց կողմնաց ինքնուրոյն ընտրելու անկախութեան իրաւունքէն չըրկուին:

(Պատի շարունակուի)

Տեգրան Հ. Թ. Սալաւանի:

(1) Տեա Մասեաց Երանուի, Բ. տարի, Թիւ Ժա:
(2) Այս գրքով Սիկիւնի Լյուսաւաղմայ, հայերէնի թարգմանած է, և հետեւեալս ինքն ալ ընդունած է իրեն ստորագրել և ճշմարտել:

